

TRANSHUMANCIJA – TRANSNACIONALIZAM: ŠARPLANINSKI OVČARI NA UČKI

GRGA FRANGEŠ
10000 Zagreb, Sveti duh 170

UDK 39:636(234 Učka)
39:314.7

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno / Accepted: 17. 6. 2010.

Transhumantno stočarstvo je obrazac življenja i gospodarenja između više lokacija koji svojom starošću daleko nadmašuje nacije i transnacionalnu problematiku. Kroz slučaj obitelji Maniani, šarplaninskih ovčara koji su se naselili na opustjelu Učku, ovaj članak proučava primjer kako je ovaj drevni način života dobio transnacionalnu komponentu. Prikupljanje podataka za ovaj rad odvijalo se na obama spomenutim lokalitetima kroz ekstenzivne razgovore s članovima i uposlenicima obitelji. Članak nastoji odgovoriti na pitanja zašto je jedno šarplaninsko selo postalo izvorištem migracije na Učku te koja je priroda i motiv transnacionalne egzistencije Manianijevih.

Ključne riječi: ovčarstvo, Šar-planina, transnacionalne migracije, transhumantno stočarstvo, Učka

1. UVOD

Istraživanja transnacionalizma većinom se bave fenomenima ukorijenjenima u modernoj globalnoj mobilnosti ljudi, dobara, kapitala i informacija. "Takve višestruke i ukrštajuće mobilnosti naizgled proizvode umreženije obrasce društvenog i ekonomskog života, čak i za one koji se nisu pomakli" (Hannam et al. 2006:1). Nedvojbeno se nalazimo u dobu procvata transnacionalnih praksi i načina života, no što je s prošlošću? Nudi li ona presedane današnjim transnacionalnim egzistencijama?

"Istraživanje povijesti migracija pokazuje da su stoljećima postojale pojave koje se mogu smatrati pretečama današnjeg transnacionalizma migranata. No, regularnost aktivnosti, rutinsko sudjelovanje i kritična

masa aktivnih sudionika čini današnje primjere transnacionalizma različitima od svih prethodnih" (Povrzanović Frykman 2001:14).

Među takve prototransnacionalne pojave možemo svrstati i nomadsko stočarstvo. Migracija, potraga za novim ispašama, u srži je ovog načina života, obuhvaćala ona samo jednu planinu i dolinu ili cijeli Balkanski poluotok – kao što je to sve donedavna bio slučaj s vlaškim stočarima. Ovaj prvi novi oblik ljudske egzistencije nakon izvornog lova i sakupljanja u svojem nastanku prije 10 000 godina daleko prethodi začetke ideje nacije na koju bi se kontrastirao kao transnacionalan. U svojim izvornim motivacijama i obilježjima zaista ga najbolje opisuje pojam "transhumantan".

Pojavom nacija i jačanjem njihove teritorijalne asertivnosti, ovaj način života dobiva i transnacionalnu komponentu koja je nepovoljno utjecala na njegov opstanak. Ideja nacije ne samo da je propagirala sjedilački način života "građana", već je povukla crte državnih granica u dotada nesputanim krajolicima ispaša, zimišta i ljetišta, uspostavila novu *pedagogiju prostora* (Löfgren 1999:5), suprotstavljenu onoj transhumantnoj. Spomenuti vlaški stočari prvi su na ovim prostorima morali ograničiti svoje aktivnosti u okviru država zadržavši nomadski način života unutar Jugoslavije. Njenim raspadom na niz nacionalnih država ovi okviri postaju premali i njihov način života iščezava ili zakržljava na razinu lokalne transhumancije dolina–planina. No postoje primjeri drugačije prilagodbe u kojima je ova pojava iz prototransnacionalne prerasla u pravu transnacionalnu praksu i uplela se u svijet državnih granica, novonađenih mobilnosti i sredstava komunikacije.

Na jedan od takvih primjera naići ćete prošećete li ljeti ruševnim selom Mala Učka koje se nalazi na samom hrptu planine Učke. Nekoliko je kuća u selu obnovljeno i nastanjeno, a oko njih se nalaze mnogi znaci žive gospodarske aktivnosti. Njihovi će vam stanovnici bez okolišanja reći da su albanske narodnosti i da izvorno dolaze iz Makedonije. Ovi prijazni i poduzetni ljudi danas su najveći ovčari Učke i Ćicarije.

Makar nose isto prezime Maniani¹, riječ je o dvama domaćinstvima: jednom koje predvode braća Fatmir (45) i Ramiz (42), čije stado broji 600

¹ Sva albanska imena i prezimena u tekstu promijenjena su radi zaštite privatnosti nekih od sugovornika.

ovaca, i drugom koje drži njihov stariji brat Zamir (50), koji ima 250 ovaca. Njihova transnacionalna egzistencija i veze između "staroga" i "novog" zavičaja predmet su ovoga rada.

2. RAZGOVORI

Gradivo za ovaj rad prikupljeno je u sklopu mojeg angažmana kao stručnog suradnika za kulturnu baštinu Javne ustanove Park prirode Učka. Obiteljsko gospodarstvo koje vode Fatmir i Ramiz Maniani važan je korisnik prostora na kojem se prostire Park prirode. Kao djelatniku parka i njihovom gostu, mnogi detalji njihova života bili su mi izneseni u usputnom razgovoru, što me dublje zainteresiralo za njihovu priču.

Nakon godinu dana poznanstva i suradnje u svibnju 2008. zamolio sam dopuštenje da snimam i zapisujem detalje naših razgovora kako bih dokumentirao njihov način života. Fatmir i Ramiz su bili entuzijastični sugovornici; njihovo je životno iskustvo između Makedonije i Hrvatske opterećeno percipiranom nepravdom, marginaliziranjem i tretmanom drugorazrednih građana i ne treba ih puno motivirati da iznesu svoja stajališta i priče.

U Maloj Učki sam vodio razgovore i s Ramizovim sinom Muratom (22) te s dugogodišnjim zaposlenikom obitelji, pastirom Idrizom (45). Stariji brat Zamir, koji je glava zasebnog domaćinstva ljubazan je, ali mnogo suzdržaniji u vezi s razgovorom o privatnim stvarima, stoga nisam našao načina da ga uključim u prikupljanje materijala za ovaj rad.

U kulturi iz koje dolazi obitelj Maniani postoji vrlo jasna podjela javne i privatne sfere, koja je još dodatno rodno omeđena. Na Učki se nisam osjetio pozvanim da kao istraživač razgovaram sa ženskim članovima domaćinstva niti da sa svojim sugovornicima otvaram teme koje se tiču muško-ženskih veza i odnosa unutar obitelji. U tom sam pogledu ovisio o volji svojih domaćina da sami skrenu konverzaciju u tom smjeru kada je njihova naracija to zahtijevala.

Potaknuti mojim interesom Fatmir i Ramiz su me pozvali da posjetim i njihovo rodno selo Vešala iznad Tetova u Makedoniji, što mi je pružilo priliku da ovaj rad odvedem u smjeru "multi-lokacijske etnografije"

(Marcus 1995:96). Posjet sam ugovorio za kraj lipnja 2009. godine kada je, po njihovim riječima, šarplaninski kraj najljepši. Ovo je putovanje prije svega predstavljalo prijateljski posjet – razgovore vođene ondje nisam snimao niti bilježio smatrajući da je prikladnije da dojmove na kraju svakog dana sakupim u dnevnički zapis. Rezultat toga je pomalo putopisna forma teksta.

Važno je spomenuti da su me na ovom putu pratili moj mlađi rođak Ivo (19) i njegova djevojka Katja (18) koje sam uputio u svoje interese. S obzirom na svoju dob oni su se pokazali kao izrazito vrijedni sakupljači informacija iz perspektiva koje meni nisu bile dostupne, posebno Katja koja je kroz druženje sa svojim vršnjakinjama iz obitelji Maniani probila ranije spomenuti rodni zid te su joj bili povjereni mnogi "ženski" stavovi, prakse i problemi vezani za obiteljski život između Učke i Šar-planine.

Sugovornici u Vešalima uključivali su najmlađeg brata Nderima (37) koji se vratio u selo kako bi se brinuo za ostarjelu majku, njegovu kćer Hidajete (17), Ramizovu kćer Malindu (20) i šogora Indrita (40). Doprinos su dali i mnogobrojni mještani koji su, zainteresirani tko smo i odakle smo, često s nama započinjali srdačne razgovore.

No prije nego što krenemo na osobne priče sakupljene kroz ove razgovore, potrebno je postaviti povijesni kontekst pojave obitelji Maniani na Učki.

3. KRATKA POVIJEST TRANSHUMANCIJE U PLANINSKOJ ISTRI

Na području Učke i Ćićarije ovčarstvo je kroz 7500 godina od neolitika naovamo činilo osnovicu ljudskog preživljavanja. Ovdašnji krajobraz gorskih pašnjaka i pojila nastao je međudjelovanjem prirode i pastirskih zajednica koje su tu obitavale (slika 1). Usprkos nebrojenim promjenama u etničkom sastavu i jeziku, koje su se dogodile migracijama i osvajanjima, način gospodarenja i života diktiran klimom, krajolikom i prirodom samih životinja nije se drastično mijenjao od svojeg neolitičkog izvornika (Forenbaher 1996:215). Ovce i ljudi zimili su u okolnim nizinama, a ljeti bi pošli u planinu do već ustaljenih ispaša i sezonskih naselja.

*Slika 1: Učkarški pašnjaci; fotografirao Grga Frangeš, 2008. /
Figure 1: Učka Pastures; photographed by Grga Frangeš, 2008.*

Posljednji značajni priljev populacije koji je pridonio formiranju načina života u planini bio je u 16. stoljeću dolazak vlaškog stanovništva kasnije znanog kao Čići ili Istrorumunji. Oni su kao zbjeg od Turaka napunili kugom i ratom ispražnjena područja sjeverne Istre te donijeli vlastitu pastirsku tradiciju koja se pomiješala sa starosjedilačkom.

Promjene društvenih i ekonomskih okolnosti te razaranje planinskih sela uzrokovano Drugim svjetskim ratom doveli su do toga da u posljednjih stotinu godina ovaj način života bude potisnut na samu marginu, a ovo područje postane predmetom masovnog iseljavanja. Prekid kontinuiteta transhumantnog ovčarenja na Učki i Čićariji dovodi do promjena u krajoliku – pašnjaci zarastaju, preuzima ih makija, lokve se pune muljem, nestaje veliko krajobrazno i biološko bogatstvo. No, na jednom dijelu Učke pašnjaci su još uvijek često rabljeni, a lokve održavane. Razlog tomu je pojava koja na ovom području ima mnogo povijesnih presedana, posljednji u vidu spomenutih Čića: područja koja su starosjedioci ostavili preuzeli su *prišlići*.

4. KRATKA POVIJEST ISTARSKOG OGRANKA OBITELJI MANIANI

U vrijeme državne zajednice Jugoslavije pastirska vještina ovčara sa Šar-planine bila je poznata i cijenjena te stavljana uz bok jedino vlašičkim nomadima. Nakon djelomične kolektivizacije poljoprivrede, briga za stada ovaca koja su potpala pod poljoprivredne kombinata i zadruga često je povjeravana pastirima iz toga kraja. Jedan od njih bio je i gospodin Muhamed Maniani, rodom iz sela Vešala iznad Tetova, kojemu je kao iskusnom pastiru dano da bude predvodnik "brigade" – stada od dvanaest tisuća ovaca za koje se brinulo desetak pastira. O tome kako je gospodin Maniani početkom 70-ih godina dospio na Učku Ramiz kaže sljedeće:

"Najprije on je bio kao glavni sa zadružnim ovcama, u jednoj zadrugi, 12 000 ovaca su imali oni. I prije više je bilo zainteresirani za... jer nisu imali drugog posla i svaki bi, i dan danas svaki bi htio da bude šef. I neki baš su htjeli tu zadrugu di je moj stari da bi osvojili i osvojili su. I on se naljutio bio, njega su htjeli da stave kao zamjenika, da on ostane zamjenik, a da je ovaj šef. I on nije dao da ga iko zeza, reko: 'ako možete bez mene, radite bez mene i dalje'. A firma, nudila mu je da ostane, da izabere stan bilo di i sve samo da ne ide. I kao zamjenik da ostane. Al on je reko: 'ja neću!' – i išo u Njemačku na četiri godine."

"On je prolazio tuda i jedan isto rođak naš, on je prije toga bio ovde s ovcama, i nije mogo dalje, ne znam šta. On se vratio u Makedoniju. I priča on mom starom: ovdje je tako i tako, i on se htio vratit nazad, al nije imo sredstva, znaš. Jer ipak je koštalo, s vlakom ovce dovezivat... Stari kaže, ti nemoj da se sekiraš za novac. Jer novaca imam, samo da mi... Jer jedno vrijeme, godinu dana su bili zajedno s njime. Tako su se dogovorili iz početka, za ovu godinu dok ti ne prodaš janjce, dok ne izradiš sir, ja te izdržavam. A onda poslije svaki za sebe."

S obzirom na to da se u šarplaninskom kraju tradicionalno proizvodi samo bijeli sir u salamuri, jedna od prvih stvari koju je gospodin Maniani napravio po dolasku na Učku bila je da od preostalih starosjedilaca izuči raditi ovdašnji tvrdi sir i albuminsku skutu kako bi svoju proizvodnju prilagodio lokalnom tržištu. To je ujedno bila i jedina prilagodba koju je

napravio u svojem načinu rada – zadržao je stado makedonskih ovaca, kao i pastirske običaje iz rodnoga kraja.

Poduhvat je na početku predstavljao poslovni potez neizvjesna trajanja, no kako su sinovi završavali sa školovanjem, cijela se obitelj okupila u Istri. Posao je išao dobro – stado je naraslo do 1600 grla, kupljene su i obnovljene kuće u Maloj Učki, zimište kod Vodnjana i kamion za transport stoke. Ugostitelji, trgovci i mesari rado su otkupljivali njihove proizvode.

Tradicionalno, u albanskim obiteljima više generacija braće i njihovih obitelji žive zajedno u proširenom gospodarstvu, obiteljskoj zadruzi kojom predsjedaju najstariji sposobni muški član obitelji, te zajednički obavljaju jednu ili više djelatnosti. No u promijenjenim okolnostima ovaj model nije opstao. Ramizovim riječima: "[...] Danas su ljudi više sebični, moj stari je reko uvek, pet snaja, pet država imamo u kući – nije to više kako je bilo. Kad je peta došla, mi smo se rasturili svaki za sebe."

Dvojica braće, Fatmir i Ramiz, ostali su u Maloj Učki te nastavili raditi kao partneri. Njihov stariji brat Zamir također je ostao ovdje i nastavio se baviti ovčarstvom, ali nije u dobrim odnosima sa Fatmirom i Ramizom. Od ostale dvojice braće jedan se do svoje smrti 2006. godine nastavio baviti ovčarstvom u Raši, u čemu su ga naslijedili njegovi sinovi, dok je peti brat pošao nazad u Vešala.

Nakon kraja obiteljskog zajedništva više nije bilo moguće održati prijašnju veličinu stada. Negdje u ovo doba započeo je rat u bivšoj Jugoslaviji i opća ekonomska situacija znatno se pogoršala. Turizam, od kojeg je obitelj posredstvom ugostitelja imala značajne prihode, krahirao je, a kupovna moć stanovništva pala je do razine na kojoj je ovčji sir postao luksuz. I društvena atmosfera se promijenila; službenu liniju "bratstva i jedinstva" zamijenio je novootkriveni nacionalizam koji su ratne prilike često potencirale u otvorenu ksenofobiju. Ove teške okolnosti obitelj je prebrodila trošeći ranije skupljene rezerve i ušteđevinu te životareći od prodaje janjaca – proizvoda s najmanje dodane vrijednosti.

Period rata i tranzicije u Hrvatskoj polako jenjava i obitelj Maniani danas osjeća pozitivne utjecaje društvene stabilizacije. Fatmir i Ramiz, usprkos svojem skromnom obrazovanju i osnovnoj djelatnosti koje se

drže, vrlo su ekonomski agilni. Uvidjevši smjer u kojem se stvari kreću pristupanjem Hrvatske u Europsku uniju, sustavno rade na formalizaciji svojega posla i zadovoljavanju novih regulativa. Prepoznaju važnost turizma za svoju djelatnost te vide sebe kao nositelje tradicije sirarstva na Učki – upitani za ime svojeg proizvoda, uvijek će ga spremno nazvati učkarskim sirom i skutom. Njihov posao iz godine u godinu bilježi sve bolje rezultate te planiraju proširiti stado do starog broja od 1600 ovaca, što bi ga činilo daleko najvećim u Istri, a možda i u cijeloj Hrvatskoj.

Sumiravši razvoj događaja, Fatmir kaže: "Moj tata je meni reko: 'Svakih 50 godina ti dođe neka nevolja, neko sranje. Onda se vi primirite i čekajte da prođe. Evo, pa ja mislim da prolazi.'"

5. STARI ZAVIČAJ

U vrijeme kada smo dogovorili naš dolazak u Makedoniju, tamo se nalazio Ramiz. Po dogovoru našli smo se kasno navečer na naplatnim kućicama autoputa kraj Tetova i to je ujedno bio posljednji trenutak kada nam je bilo dozvoljeno da platimo nešto iz vlastitog džepa. Prvu noć provodimo u Ramizovoj novoj kući u predgrađu Tetova koju već duže vremena gradi novcem donesenim iz Hrvatske te ju vidi kao budući dom svoje uže obitelji u Makedoniji. Rodnu kuću u Vešalima on i braća nikada ne planiraju napustiti, no tamo niti ima mjesta za sve njih niti je živjeti ondje uvijek praktično.

Ujutro odlazimo u šetnju Tetovom. Ovaj brzo rastući grad glavni je atraktor za migraciju iz Vešala – Ramiz nas posvuda upoznaje s vlasnicima različitih radnji koji su rodom iz "gornjeg" kraja. Nakon šetnje gradom u kojoj smo bili počašćeni nizom kava i "najboljim sladoledom u Makedoniji" krećemo put sela.

Vešala su smještene u kanjonu rijeke Tetovske Pene, na visini od 1400 m, u kraju u kojem danas žive isključivo Albanci. Lijepa sela pokraj kojih prolazimo, Šipkovića, Vejca, Selca, prizivaju iz sjećanja televizijske slike iz kratkog rata 2001. godine kada ih je makedonska vojska raketirala iz helikoptera. Zavojita i već pohabana asfaltna cesta koja se od Tetova uspinje u ovaj kraj nedavni je napredak financiran od međunarodnih

organizacija. Do prije pet godina ovo je bio kolni put pokriven zemljom, neprohodan tijekom najmanje četiri mjeseca oštre planinske zime, a koje desetljeće ranije tek konjska staza. U to je doba, kaže Ramiz, ovo selo bilo gotovo samodostatna zajednica – mjesna trgovina bi pred zimu karavanom teglećih životinja nagomilala onih nekoliko osnovnih proizvoda koji su se bili uvozili iz vanjskog svijeta, a ostalo bi se prebrodilo od vlastite ljetine. Sam Ramiz je osobno više puta sudjelovao u prijevozu teških bolesnika iz sela u Tetovo skijajući s nosilima zavezanim oko pasa.

Na posljednjem velikom zavoju kroz slikoviti kanjon otvara se panorama samoga sela. Uredno građeno, pretežno očuvane tradicionalne kamene arhitekture, okruženo je krajolikom šume, oranica, visokih pašnjaka te snijegom pokrivenih vrhunaca. Da nije vitkog, 30 m visokog minareta, lako bi se moglo zamijeniti za kakvo visoko alpsko selo u Švicarskoj (slika 2).

Na ulazu u selo nalazi se spomenik borcima palim u narodno-oslobodilačkoj borbi. Povrh ploče s imenima poginulih, na mjestu

*Slika 2: Vešala; fotografirao Grga Frangeš, 2009. /
Figure 2: Vešala; photographed by Grga Frangeš, 2009.*

nekadašnje zvijezde petokrake, zavaren je dvoglavi albanski orao. Uz imena palih boraca nalaze se i mjesta njihove pogibije – Srijem, Dubrovnik i dalmatinska fronta. Veze Vešala s Hrvatskom sežu dublje no što pretpostavljamo.

Unutar sela neodržavanu cestu zamjenjuju uredno popločane ulice – blata nema. Uredne fasade, održavana zgrada osnovne škole i ambulante, lijepa džamija u neskladu su s ekonomskom realnošću života u selu kakvom je opisuje Ramiz. No vešalska dijaspora se brine za svoj zavičaj. Tijekom ljetnih praznika stalna populacija sela od 400 stanovnika zna nabujati i na preko 1500. Zanimljiva je priča o svima omiljenom mještanimu koji radi kao bagerist u Švicarskoj. U selo je dovezao mali bager kupljen od vlastite uštedevine pa se tijekom svojega godišnjeg odmora opušta besplatno obavljajući zemljane radove svojim sumještanimu.

Dolazimo u predvečerje i krećemo u šetnju. Odmah se oko nas okuplja velik broj mladih ljudi – Vešala nemaju demografske probleme koji muče planinska sela u Hrvatskoj. Pastiri koji se s blagom vraćaju nazad u selo pozdravljaju nas i pitaju čiji smo gosti. Na spomen Ramizova imena ozare se i kažu: "Dobar čovjek, radili smo kod njega u Hrvatskoj". Stariji gospodin sa štapom prema kojem svi ostali prolaznici iskazuju vidljivo poštovanje prilazi nam i uz stisak ruke interesira se tko smo i što nas dovodi ovamo. Čuvši da smo iz Zagreba kaže nam da je "to lijep i kulturni grad". Po njegovu odlasku objašnjeno nam je da je on, poput oca braće Maniani, bio predvodnik velikog zadružnog stada, a danas je jedan od najcjenjenijih ljudi u selu. Uskoro dolazi i hodža koji nas poziva da razgledamo džamiju te nam čak otvara minaret kako bismo mogli slikati panoramu sela.

Dolazimo do lijepo održavane kuće Manianijevih gdje nas dočekuje cijela proširena obitelj. Dobrodošlica je fantastična i nimalo usiljena. Nakon što je pred nas na sofri postavljen objed od deset različitih jela, naše oduševljenje time čini domaćine još sretnijima. Osoba prema kojoj se na tih i suptilan način iskazuje najviše poštovanja u prostoriji jest majka braće Maniani, sitna starica blagog smiješka, obučena u šarenu narodnu nošnju.

Dvije djevojke, Majlinda i Hidajete, ne sudjeluju mnogo u razgovorima koje vode muški članovi obitelji, uglavnom se samo ljubazno smješkaju. No u jednom trenutku uzimaju sa sobom svoju vršnjakinju Katju i odvlače je u drugu prostoriju. Nakon otprilike pola sata koje Ivo i ja provodimo

u srdačnom "muškom" razgovoru s domaćinima, djevojke vraćaju vidno zbunjenu Katju obučenu u cipele vrtoglavo visokih potpetica i iznimno upadljivu crvenu večernju haljinu. Ovaj postupak biva ponovljen nekoliko puta kulminirajući oblačenjem Katje u punu vjenčanicu s velom i buketom.

U Vešalima djeluju četiri kafića koji su centar društvenog života. Nakon večere prvo bivamo odvedeni u lovački klub, mjesto druženja starijih i ozbiljnijih muškaraca. Unutrašnje uređenje rezultat je nekoliko desetljeća skupljanih prepariranih lovačkih trofeja, priznanica, antiknih skijaških i lovačkih rekvizita i zanimljivih sitnih predmeta. Atmosferu od sličnih mjesta u Hrvatskoj odvaja jedino činjenica da svi gosti ispijaju isključivo kavu ili gazirane sokove – unutar njim dogovorom točenje se alkoholnih pića u Vešalima ne prakticira već petnaest godina. "Ovako je manje problema, a ko hoće da pije, može do Tetova" – razjašnjava Indrit te me potom sa smiješkom pita: "Da Učkari znaju kakav lovački kafić tu imamo, ha?"

Gosti se prisjećaju nekadašnjeg života, prije nego što se sreća počela tražiti izvan sela i prije nego što je glavni izvor zabave postala televizija i serije o glamuroznom životu negdje drugdje. Između Vešala i susjednih sela organizirali su se turniri u tradicionalnom hrvanju – ovaj je kraj dao i prvaka Makedonije u tom sportu. Smjenjuju se priče o trkama seoskih momaka na malim brzim konjima ili o skijanju po dva metra dubokom snijegu. Ali došla su drugačija vremena, kaže netko sa sjetom. Indrit je, nakon dugogodišnjeg rada za Fatmira i Ramiza na Učki, danas kamiondžija koji opskrbljuje američke vojne baze u Iraku.

Izlazak nastavljamo u seoskom internetskom kafiću – zajedničkoj investiciji cijele zajednice i glavnoj vezi Vešala sa svijetom i svojom dijasporom. Desetak računala opremljenih slušalicama i mikrofona smješteno je u malenim drvenim separeima. Za razliku od lovačkog kluba, ovdje tijekom dana često navrate i djevojke, no navečer su klijentela isključivo mlađi muškarci. Konzumiraju se sokovi i mnogo cigareta. Primjećujemo da se internet u večernjim satima uglavnom koristi kao sredstvo zabave – momci posjećuju stranice za osobne kontakte i pokušavaju pronaći djevojke za razgovor, poželjno negdje u tetovskom kraju.

U razgovoru doznajemo da je glavni problem za mlade ljude u selu nedostatak posla i kronična dosada. Ovčarenje i poljoprivreda ne donose

dovoljno prihoda za održavanje modernog načina života te svi redom maštaju o odlasku iz sela. Ismail, najiskusniji od prisutnih, već je jednu godinu radio kod Fatmira i Ramiza od čega je uštedio za motor kojim sada odlazi na izlaske u Tetovo. Kaže da prvo mjesto kao odredište za odlazak na inozemni rad zauzima Švicarska, zatim Njemačka, ali da Hrvatska posredstvom Fatmira i Ramiza drži čvrsto treće mjesto.

Započinjemo priču o potencijalima koje nudi njihov kraj. Spominjemo našu oduševljenost ovdašnjom gostoljubivošću i krajolikom. Ideja da bi netko želio doći u njihov kraj kao turist već od ranije kod njih izaziva velik interes, no Ismail ne zna kako bi počeo s tim poslom – kako pozvati ljude da dolaze u kraj u kojem još žive tenzije nedavnog konflikta i koji državna vlast sustavno zapostavlja.

Tijekom dana provedenih u Vešalima i okolici stekao sam dojam da su ovdašnja sela u društvenoj situaciji usporedivoj s onom u kojoj su se mnogi krajevi Hrvatske nalazili neposredno poslije II. svjetskog rata – početnom stadiju ruralnog propadanja. Selo je još demografski stabilno, ali više ne zadovoljava ekonomske i druge životne potrebe svojih stanovnika koji u sve većem broju traže sreću drugdje. Vešala su već duže vremena veliko izvorište migracije i jedino snažan natalitet osigurava da selo ne prijeđe u narednu fazu ruralnog propadanja koju karakterizira demografski slom.

6. ŽIVOT IZMEĐU DVIJU PLANINA

6.1 OBITELJSKE VEZE

Ogranak obitelji Maniani koji živi u Istri održava vrlo žive veze sa svojim izvorišnim zavičajem u Makedoniji. One su prije svega obiteljske – Fatmir i Ramiz često s vidnim poštovanjem spominju mnogobrojne stričeve i ujake koji žive u Vešalima, a po smrti njihova oca tamo se vratila i njihova majka.

Dok se danas obiteljski život u Istri polako ustaljuje, ona je izvorno bila prvenstveno mjesto rada kojem je nedostajala infrastruktura i potpora šire zajednice potrebna za odgajanje djece. Vešala su mjesto rođenja i odrastanja većine ukućana pa i onih najmlađih adolescentske dobi.

"Oni su rođeni dolje i školu su pohađali dolje. Jer ovdje je bio, nije bio problem zarad ničeg drugog, nego što ovde daleko da moraš samo

neko platit njih da vozi ovde do Veprinca. Jer moraš do Veprinca, nema bliže. A onda zimi, kako ćeš? Moraju se menjati, ljeti ovdje školu, zimi u Vodnjanu... I onda sam reko, bolje dok im je škola tamo sto metara blizu. I mi smo došli ovdje na stalno kad bi školu završili, znaš."

Život udaljen od supružnika i djece braći nije lako padao pa su često putovali u rodni kraj:

"Nama je dosta pomoglo što ja i Fatmir smo bili zajedno, znaš? I onda, dok su djeca bila dolje, ja i on smo se mijenjali, mjesec dana jedan, mjesec dana drugi. Znači svaka mjesec dana mi smo išli kući. I kad nije bilo mužnje, kad bi mužnja prestala, mi smo bili ostavili jednog-dva radnika i otišli na četiri mjeseca, četiri mjeseca bili dolje."

Tijekom ljeta i školskih praznika obitelji bi se okupile u Istri na svojevrsnom radnom ljetovanju – dok su žene pomagale pri proizvodnji sira, djeca su igrala ulogu pomoćnih pastira.

Danas kada su sva djeca odrasla, gotovo je cijela obitelj na okupu u Istri, životni uvjeti se poboljšavaju i veoma je izgledno da će sljedeća generacija djece biti rođena u Hrvatskoj. No s obzirom na odrastanje provedeno u Makedoniji, ona je i dalje vjerojatnije mjesto pronalaženja bračnih partnera. Ramizov sin Murat u Vešalima ima zaručnicu s kojom je Ramiz iznimno zadovoljan jer je "dobra i vrijedna" i izrazila je spremnost da dođe u Hrvatsku. Izučila je krojački zanat s kojim već dobro zarađuje u Makedoniji i obitelj već ima poslovne planove da joj, po njihovu vjenčanju, opremi i otvori obrt u Istri.

Vjenčanja su najveća obiteljska okupljanja i čest razlog za put u stari kraj. Sezona traje kroz proljeće i ljeto kada je, s obzirom na velike obitelji i brojna poznanstva, gotovo svaki vikend rezerviran za nečije svatove. To su impozantni događaji u kojima učestvuje između 400 i 800 uzvanika i za čije su održavanje u okolici Tetova izgrađene brojne velike restoranske hale.

Ramiz nam je prikazao snimku nedavnog vjenčanja u obitelji: svadba sa svim prethodnim radnjama traje i po nekoliko dana, a najaktivniji su sudionici mlade djevojke kojima je to kulminacija društvenih zbivanja i prilika na kojoj će možda upoznati i vlastitoga bračnog partnera. Ženska

okupljanja na kojima se, uz bubnjanje i ples, mlada oprašta od svoga djevojačkog života doživljavaju krešendo na samoj svadbi za koju se oblače kićene haljine te žensko kolo pleše i pjeva i do sedam sati. Muškarci odrađuju svoj dio u vrtu hale gdje se, uz pratnju zurli i bubnjeva, inscenira tradicionalni ples sa sabljama. Svadbeni poklon u današnje vrijeme je novac, kojim se mladenci gotovo ritualno zatrpavaju pri dolasku na pir. U usporedbi sa svadbama našeg podneblja važno je pripomenuti da se ova događanja odvijaju bez prisutnosti alkohola.

6.2 SREDSTVA KOMUNIKACIJE

U razgovoru vođenom na pašnjaku uz blejanje ovaca pomalo je iznenađujuće kada, na pitanje kojim sredstvom Manianijevi najviše komuniciraju sa starim krajem, bez oklijevanja dobivate odgovor "internetom". Prije koju godinu Ramiz je primio poziv od nećaka iz Vešala koji ga je upitao može li postaviti antenu na njegovu kuću. Ramiz je, misleći da se radi o nekakvoj baznoj stanici za mobilnu telefoniju, bio sumnjičav, no nećak mu je kroz razgovor objasnio da je selo investiralo novce kako bi postavilo komunalni bežični pristup internetu pa je kuća Manianijevih, kao nešto uzvišenija, predstavljala idealno mjesto za postavljanje antene. Zaintrigiran, Ramiz je svojim sinovima uplatio ADSL na zimištu u Vodnjanu te su ubrzo otkrili povoljnu internetsku telefoniju. Ramiza počinje iritirati što nema internet na ljetnoj ispaši u izoliranoj Maloj Učki i više me puta upitao bi li Park prirode mogao nešto učiniti po tom pitanju.

Primjetno je da mlađe generacije, posebno djevojke, održavaju velik krug stvarnih i virtualnih prijatelja, u zavičaju i dijaspori, preko raznih internetskih servisa poput *Instant Messengera*, društvenih mreža i stranica za osobne kontakte. Jedna od privlačnih strana ovog kanala komunikacije jest i to što ga starije generacije ne razumiju u potpunosti i nemaju nikakva nadzora nad njime.

U nedostatku interneta na ljetištu u Maloj Učki glavno sredstvo komunikacije postaju sveprisutni mobilni telefoni. SMS-porukama stenografski se kratko rješavaju problemi te ugovaraju poslovi i posjeti između hrvatskog i makedonskog prebivališta.

6.3 PUTOVANJE

Za obitelj Maniani odlazak u posjet Vešalima danas je relativno jednostavan i rutinski poduhvat:

"Ma nije dug put jer imaš direktno linije... Drugo je to kad se ti prekrcaš sa jednog na drugi, a ovako imaš direktno liniju Pula–Gostivar. Iz Pule jedno 12 ujutro, oko 7 ujutro u Tetovu. A s autom ja uvijek idem ujutro rano odavdje i tamo navečer, predvečer. Evo brat Fatmir kad je išo sad u 4 ujutro je krenuo odavde i u 2 i pol je bio u Tetovu."

Nije uvijek bilo ovako jednostavno otputovati u rodni kraj. Za vrijeme rata u Hrvatskoj kada je bilo nemoguće prolaziti kroz SR Jugoslaviju, Fatmir i Ramiz bi osobnim automobilom putovali preko Italije, trajektom za Drač u Albaniji i potom preko Ohrida u Makedoniju – za taj poduhvat im je, ovisno o komplikacijama, bilo potrebno 3–5 dana.

Za vrijeme etničkih napetosti 2001. godine, Ramiz je, zabrinut za svoju obitelj, poduzimao zaista epska putovanja kako bi stigao do Vešala. Došavši do Kosova morao je noću nastaviti pješke i prijeći granicu na planinskom prijevoju, što je u tadašnjem trenutku bio opasan poduhvat. Iz tog doba prepričava i anegdotu koja ilustrira solidarnost kosovskih i makedonskih albanskih sunarodnjaka:

"Meni se dogodilo jedno dva puta, kad sam bio tamo, a kad je bila gužva kod nas u Makedoniji pa sam morao ja ići odavde, jer su mi djeca bila dolje, pa sam išo u Prizren pa sam moro iz Prizrena pješčit jedno osam sati pješke po noći preko granice da sam došo u moje selo. I kad sam se vraćo, vjeruj mi da nisu mi dali, nisu mi htjeli dat da odem. Su familija, imali su velika kuća. Kod nas inače svi rade velike kuće, imaš mjesta ko u... Ja dođem u Peć, mi smo krenuli, znaš, za Crnu Goru, za Bosnu autobusom... Mene je primijetio po govoru da ja sam iz Makedonije ovaj koj radi u kiosku. Šta ideš negdje iz Makedonije? Da, reko, idem ja za Hrvatsku. A nisam reko da ja moram ić u Hrvatsku, nego je on mislio da ja bežim od rata. E, kaže, ti ćeš ostati kod mene. Ja moram ić! Zašto moraš ić, ti ćeš ostati kod mene, zašto moraš ić u Hrvatsku? Čovječe, ja moram ić zato jer tamo imam sve ja. Aj, kaže, onda dobro. Ima ovih iz mog sela koji su bili, koji su bježali tamo, po tri-četiri mjeseca nisu im dali jedne

lipa da potroše, ko izbjeglice. Oni su ih financirali cijelo vrijeme, po četiri mjeseca koliko su ovi bili dolje. Oni su, isto kad su morali bježat prije, došli kod nas."

Granica između Makedonije i Kosova koja se nalazi na spomenutom prijevoju iznad sela bila je poprište masovnog transporta boraca i oružja s jedne na drugu stranu. Indrit je 2001. godine, putem kojim je Ramiz došao običi ratom pogođeno selo, gotovo svake noći vodio mazge nakrcane municijom i oružjem te grupe kosovarskih i albanskih dobrovoljaca.² Kaže da su snage KFOR-a stacionirane na obližnjem vrhu ponekad pucale po njima, no po njegovim riječima "više onako, gađa da ne pogodi".

6.4 SUDJELOVANJE U POLITIČKIM PROCESIMA

Nabrajajući pitanja koja su se otvorila u drugom valu proučavanja transnacionalnih migracija Nina Glick Schiller otvara i neka koja su posebno zanimljiva u kontekstu vešalske svakodnevice i nedavnih etničkih sukoba u ovom kraju i susjednom Kosovu. "Koja je uloga transmigranata u održavanju nacionalističkih ideologija i projekata izgradnje nacionalne države u suvremenom globalnom kapitalizmu?" (Glick Schiller 2003:121)

U veljači 2008. godine, dan nakon proglašenja neovisnosti Kosova, našao sam se s vidno raspoloženim Fatmirom po nekom službenom poslu. Smatrajući na osnovi toga da je prikladno da mu čestitam, to sam i učinio, nakon čega mi je srdačno zahvalio i rekao da je riječ o velikoj stvari za sve Albance.

Dok se obitelj Maniani poistovjećuje sa svojim sunarodnjacima kroz osjećaj etničkog pripadanja, kada se postavi pitanje nacije, stvari nisu tako jasne. Nakon razgovora o sukobu 2001. godine upitao sam svoje sugovornike u Vešalima kakvo rješenje albanskog pitanja u Makedoniji priželjkuju. Na moje potpitanje postoji li težnja da se s Kosovom pripoje u nekakvu veliku Albaniju skoro su ispljunuli piće od smijeha.

² U neformalnom razgovoru spomenuto je da je ova granica tradicionalno predstavljala koridor za šverc svega i svačega. U doba sankcija protiv SR Jugoslavije cijelo je selo znatno profitiralo od šverca nafte koja je na kosovskoj strani bila i do četiri puta skuplja, a u nabranju stvari koje su ovdje ilegalno prelazile granicu jedan od sugovornika je spomenuo i "tablete", ali je tema razgovora brzo bila prebačena na nešto drugo.

Albanija je u ovom kraju pojam za siromaštvo i dok je Manianiji vide kao svojevrsnu kulturnu maticu i prate albanske medije i zabavnu industriju, na osnovi iskustava sakupljenih kada su u ratno vrijeme morali putovati preko Drača, pod svaku cijenu izbjegavaju sam odlazak tamo. Sa Kosovarima ih veže osjećaj velike solidarnosti izrastao iz međusobne pomoći, ali ih ipak vide kao drugačije ljude.

Upitavši ih onda za cilj ustanka 2001. godine, nakon kraće šutnje Indrit mi sjetno odgovara da se radilo o manipulaciji u koju su zbog samoobrane bili uvučeni od moćnih interesnih skupina, spominje Amerikance, ali ne razjašnjava njihovu umiješanost. Ramiz dodaje da je, naslutivši kamo stvari idu, tijekom svojega zadnjeg posjeta prije konflikta rekao: "Oćete se tući? Tucite se vi lijepo, a ja idem." Svoju budućnost vide unutar Makedonije, ali vrlo pragmatično, uz više autonomije i pravedniju raspodjelu vlasti i sredstava. Moglo bi se reći da, dok ovdašnji stanovnici imaju jasno izražen osjećaj etničke pripadnosti, većina njih ne osjeća osobitu lojalnost prema niti jednoj nacionalnoj državi ili projektu njezine izgradnje.

Manianijevi redovito dolaze iskoristiti svoje glasačko pravo u Makedoniji, ali s određenim podozrenjem gledaju na sve političke stranke, pogotovo one odveć nacionalističkih programskih smjernica.

6.5 MATERIJALNI PREDMETI U TRANSNACIONALNOM POLJU

U uvodniku prvog broja žurnala *Mobilities* istaknuto je da "prilikom odlaska migranti sa sobom često nose komade mjesta koje ostavljaju koji su ponovo sastavljeni u materijalnoj formi suvenira, hrane, boja i mirisa, prelagujući mjesto dolaska doslovno i imaginativno" (Hannam et al. 2006:10). U svojem referatu *Migrants and Objects* Maja Povrzanović Frykman iznosi svoje viđenje ovih predmeta koji putuju u transnacionalnom polju kao indikatora prirode, važnosti i intenziteta transnacionalnih veza (Povrzanović Frykman 2008).

No, upitan za materijalne predmete koje nosi na put u rodno selo, Ramiz nakon razmišljanja daje tek jednu stavku – u Makedoniju voli ponijeti svoj istarski sir koji je drugačiji nego tamošnji. Ništa drugo mu ne pada napamet. Ono što najviše voli ponijeti iz Makedonije u Istru jest makedonsko voće i povrće, paprike, patlidžani i grožđe, koje je tamo

kvalitetnije i jeftinije. Ponekad ponese i pokoju kantu vešalskoga bijelog sira. Ovaj kratak popis može se objasniti sličnošću obiteljskog života na ovim dvjema lokacijama – nema gotovo ništa što im stari zavičaj može ponuditi, a što ne proizvode u drugoj sredini.

Prijevoz sira koji je glavni proizvod i u Vešalima i u Maloj Učki ionako je otežan činjenicom da je riječ o robi životinjskog podrijetla koja potpada pod različite veterinarske i carinske propise:

"Recimo, na svakoj granici ako čovek uzme nešto ovako, nešto za jest šta je jeftinije ili neku robu šta je jeftinije, na svakoj granici te zajebava. Neki puta znam uzeti sira za mamu i za rodbinu da vide šta ja tu radim. Prošli puta na granicu u Makedoniji su mi bacali. Ja velim: to je moj proizvod, ja ne kupim, ja ne švercam s tim!"

Bliži pogled ipak otkriva neke predmete što su izmijenili lokaciju na relaciji Makedonija – Hrvatska, koji na različit način afirmiraju neke aspekte identiteta Manianijevih. Životne prostorije u Maloj Učki od mlađih su članova obitelji obilježene posterima albanskih estradnih zvijezda i javnih osoba, a kraj glazbene se linije mogu pronaći kompaktni diskovi albanske glazbe. U dnevnoj sobi nalazi se velika slika svetišta u Meki i Medini te kaligrafije sura iz Kurana. S druge strane, posebno vidljivo mjesto na stepeništu u Ramizovoj novoj kući u Tetovu krase ukrasni tanjur s natpisom "Pula – Istra" i reljefom pulske arene.

Odjeća Manianijevih jesu artikli kakve ćemo vidjeti na ulici svakoga hrvatskog grada i kao takva, makar zbog niže cijene nabavljena u Makedoniji, ne nosi emotivni naboj koji bi je istakao kao važan objekt u transnacionalnom društvenom polju. No, iznimka su već spomenute kičene svečane haljine koje, sudeći po broju krojačkih salona koji ih proizvode, predstavljaju značajnu proizvodnu granu u Tetovu (slika 3).³ Ove haljine predstavljaju možda i najcjenjeniju žensku osobnu imovinu; njihov broj i raskoš govore mnogo o društvenom statusu vlasnice. Osim na vjenčanjima nose se i na albanskim večerima i proslavama u dijaspori. Dolaskom

³ Ovo je potvrdio Ramiz – cijena ručno ornamentirane haljine penje se na tisuće eura, a, osim tržišta koje predstavljaju Albanci u Makedoniji i dijaspori, postoji i značajan izvoz ovih artikala u Bahrein, Katar i Ujedinjene Arapske Emirate.

Slika 3: Jedna od krojačkih radnji u Tetovu specijaliziranih za svečane ženske haljine; fotografirao Ivo Frangeš, 2009. /

Figure 3: A Tailor's Shop in Tetovo Specialized in Festive Women's Clothing; photographed by Ivo Frangeš, 2009.

Muratove zaručnice u Hrvatsku, Manianijevi otvaranjem njezinoga krojačkog obrta planiraju pokriti i taj aspekt transnacionalne egzistencije vlastitom proizvodnjom.

6.6 TRETMAN NA DRŽAVNIM GRANICAMA

Fatmir i Ramiz ne doživljavaju granice kao njima osobno problematična mjesta. To velikim dijelom proizlazi iz činjenice da svi članovi obitelji posjeduju dvije putovnice, hrvatsku i makedonsku, te ih rabe ovisno o tome za koju misle da će biti bolje primljena. O korisnosti toga na tenzijom ispunjenim balkanskim granicama svjedoči ova anegdota:

"Ja sam bio s autom skroz, imo sam jednu Ladu, i sa Lodom, znaš, prošo karaulu. I ja dođem tamo, riječka registracija, znaš? A mi imamo i jedne i druge dokumente, znaš, i makedonske i hrvatske. I ta vojska kaže tamo: Di ideš? I ja kažem: Idem tamo do zadruga. Kaže on: Moraš ostaviti putovnicu ovdje, znaš, kako ne bi pobjego. Ja reko:

Evo ti – i ja mu ostavim. I kad se vraćam, reko: Šta vi mislite da sam ja htio pobjeć, ne bi, a? Kaže: Kako!? Vidiš putovnica je kod nas. A ja kažem: Pa vidiš da ja imam drugu!"

6.7 TRŽIŠTE RADA I PODUZETNIŠTVO U TRANSNACIONALNOM POLJU ISTRE I ŠAR-PLANINE

Za razliku od Albanaca iz nekih krajeva Kosova koji se bave zanatima poput pekarstva ili zlatarstva, ljudi iz okolice Vešala uglavnom se bave ovčarstvom.

Najveći poslovni problem s kojim se obitelj Maniani susreće jest manjak radne snage – usprkos ponuđenoj dobroj plaći, u Hrvatskoj nisu uspjeli pronaći zainteresirane za radno mjesto pastira. Stoga za sezonske radove koriste radnu snagu iz svojega rodnog sela u Makedoniji. To, nažalost, ne mogu učiniti na legalan način jer Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva nije odobrilo kvote za uvoz radne snage na ovo radno mjesto.⁴ Ljudi koji im dolaze na rad često su zbog toga izloženi šikaniranju i vraćanju na hrvatskoj granici, a bilo je i slučajeva deportacije pastira koji su u Maloj Učki zatečeni bez radnih dozvola.

Ramiz poznaje nekoliko ljudi iz svoga kraja od kojih je samo jedan u Istru došao prije njegova oca, a ostali su većinom došli tamo uz određeno posredovanje i pomoć obitelji Maniani. Mnogi istarski ovčari zaposlili su makedonske pastire preko njih:

"On svaki put bi bio izgubio ovce, ja kažem, ti Đani moraš uzet nekog na platu. Pa ako ga platim, šta će ostati za mene? Ej! Ti dok ne platiš dobrog radnika, ti nećeš imati ni za sebe ni za radnika, ti kad imaš dobrog radnika, ti ćeš imati i za njega i za sebe. I onda se usudio, uzeo jednog radnika i kad je vidio kako mu lijepo stado napreduje, onda je uzeo još jednoga... On po ljeti zna imat i tri."

Kod ljudi iz Vešala, ali i pripadnika albanske narodnosti općenito, osjećaj solidarnosti, pogotovo poslovne, vrlo je razvijen:

⁴ U vrijeme pisanja ovoga priloga (rujan 2009.) ovaj problem je riješen inicijativom JU PP-a Učka pri Ministarstvu gospodarstva, rada i poduzetništva.

"Pomažu naši ljudi jedni drugog jer, kako ste rekli, ne bi mogo danas svaki otvoriti neki lokal. Naši ljudi nisu toliko ljubomorni jedni na drugog, znaš?"

Kod nas su običaji neki teški. Recimo, ti običaji jesu za svi, i za onaj koj ima i za onaj koj nema. E sad, onaj koj nema, kako bi on mogao ako mu neko ne pomogne? Nema šanse. Znači svi mogu, a znaš da on nema plaću 200 eura. I kako može? Neko mu pomogne.

Moj stari je pomago puno, puno ljudima i nikome nije pito, i sve novce što je dao nije nazad dobio. Ali nikad nije išo da mu kaže: e daj mi pare. Ako je imalo doneso, doneso. Ako nije doneso, nikad nije išo da mu pita."

6.8 UKLAPANJE U DRUŠTVENI OKOLIŠ ISTRE

Ne bi bilo neobično od njihove neposredne okoline očekivati barem malo podozrenja zbog njihova statusa "prišlića", ali o nasmijanim, gostoljubivim i poslovno korektnim Manianijima lokalni ljudi uglavnom ne nalaze loše riječi. Kao najveći ovčari ovog područja, Fatmir i Ramiz za ispašu koriste i dosta privatne zemlje:

"Najviše ima društveno, al ovo oko sela – to je privatno. Mi sa privatnicima nemamo nikakvih problema, mi se dogovaramo. Od kako smo počeli, oni su zadovoljni, a najviše su bili zadovoljni kad je bio požar prije pet godina, najjači požar šta je bio na Učku... I onda je došlo do sela i svi su rekli 'Joj, fala bogu da ovde ima ovce!'. Jer onda više nije trebalo da se gasi, sve je bilo popaseno, nije bilo stare trave i nije bilo šta da gori."

S druge strane, šira okolina, kao i administrativna tijela, često pokazuju dozu predrasude u odnosima sa obitelji Maniani. Veterinarska inspekcija i ostale službe nadzora po njihovu mišljenju primjenjuju drugačije kriterije u praćenju njihova rada, a postojao je i spor s Hrvatskim vodama, koje su im, iznijevši nespecificirane vodozaštitne razloge, htjele zabraniti ispašu na važnim pašnjačkim površinama na kojima se ona odvija već stoljećima. Zbog ovakvog iskustva obitelj Maniani pokazuje zavidnu inicijativu u ispunjavanju različitih kriterija poput EU regulacija i prije nego što je to postalo norma među ostalim ovdašnjim stočarima.

*Slika 4: Ovčarenje na Šar-planini; fotografirao Ivo Frangeš, 2009. /
Figure 4: Sheep-breeding on Šarplanina; photographed by Ivo Frangeš, 2009.*

Dok se u javnoj sferi života Manianiji maksimalno nastoje uklopiti u okolinu, privatno u cijelosti zadržavaju svoj vlastiti kulturni identitet. Kao što je već rečeno, izvor potencijalnih bračnih partnera je okolica Vešala, a odnosi među ukućanima izgrađeni su na ideji obiteljskog zajedništva kakva je među Hrvatima postala arhaična. Ramiz: "Još mi ova djeca daju malo nade, jer kad vidiš da oće da rade... I pomognu još. Ako djeca neće, za koga imaš radit."

Ova izvornost se očituje i na razini osobnih uloga i identiteta. Tako, upitan o tome je li mu teško biti pastir, dugogodišnji zaposlenik obitelji Idriz kaže:

"Ovo je jedini posao koji je bio dobar za mene. Ja nikako nisam htio fizički da radim, da kopam šanac. Ovdje sam lijepo s ovcama i uživam u prirodi. Pa vidite što je ovde lijepo! [...] Ma, ja ovde znam svaki kamen, svaki grm. Tu sam od proljeća do jeseni i lijepo sve gledam."

7. ZAKLJUČAK

Makar su s mjestom boravka promijenili državu i kulturu koja ih okružuje, obitelj Maniani iz svojeg zavičaja nije otputovala u drastično drugačije osobne i ekonomske uloge od onih iz koje je potekla. S obzirom na to da se bave primarnom djelatnosti, njihovoj ekonomskoj, pa i kulturnoj egzistenciji daleko je važniji prirodni od društvenog okoliša.

U odmaku od većine migrantskih priča u kojima materijalni objekti predstavljaju važnu vezu između točaka transnacionalne egzistencije, obitelj Maniani gotovo sve materijalne odlike svoje kulture proizvodi sama u svojem novom prebivalištu – od arhitekture stanovanja, gospodarskih sredstava, do glavnog prehrambenog proizvoda – sira i janjetine. Nešto predmeta koji ipak pronadu svoj put između Makedonije i Hrvatske naizgled više služi svakodnevnom prakticiranju i tek usputnoj afirmaciji vlastitoga stabilnog identiteta, nego održavanju emotivnih i osobnih veza sa starim krajem.

Primjetna je jačina i frekvencija veza obitelji Maniani s izvornim zavičajem koja se očituju i time da su sva njihova djeca školovanje završila u Makedoniji, da tamo pronalaze potencijalne bračne partnere te da sama ekonomska djelatnost obitelji ovisi o radnoj snazi iz rodnoga sela. Za ovakav tip migracije veze s matičnim krajem naizgled se mnogo više očituju u stalnom prometu ljudi nego materijalnih dobara.

Za razliku od mnogih ekonomskih migranata koji kreću na put tražeći novu, bolju egzistenciju, njihov primarni motiv bila je potraga za novim, slobodnim pašnjacima. Stoga možemo reći da je osnovna tema njihove migracije transhumancija, a ne transnacionalizam. Nacije predstavljaju tek novopridošle, ometajuće, no danas neizbježne elemente scenografije svijeta u kojem je najvažnije životno pitanje za ovčare ostalo isto kroz proteklih deset milenija – osigurati životinjama dobru ispašu.

Izdržljivost i prilagodljivost ovoga drevnog načina života, suočenog s novim prostornim, društvenim i ekonomskim okolnostima, zanimljiva je kako iz perspektive osobne egzistencije Manianievih, tako iz perspektive tisućljetne tradicije transhumantnog stočarstva na Učki koje bi bez njih bilo na izvjesnom putu u zamiranje. Ona pruža uvid u to kako su i nomadski pastir i u lokalnom krajoliku ukorijenjeni način života preživjeli kroz tisućljeća prethodnih promjena.

Bilo bi vrijedno potaknuti daljnja istraživanja sličnih primarnih aktivnosti koje su danas našle svoj put u transnacionalne prostore. Kako su potomci komiških ribara zadržali svoju djelatnost i identitet u dijaspori? Kako se prema svome podrijetlu odnose uspješni kalifornijski i australski vinari podrijetlom s Brača i Hvara? Globalizirana modernost vjerojatno inkorporira mnoge starije oblike življenja koje već i sama njihova izdržljivost i prilagodljivost izdvaja kao potencijalno iznimno važne za naš opstanak.

LITERATURA

- FORENBAHER, Stašo. 1996. "Das Velebit-Gebirge: die 9000-jährige Geschichte von Menschen, Ziegen und Schafen in einer Gebirgskette an der Adriaküste". *Das Altertum*, 41:211–226.
- GLICK SCHILLER, Nina. 2003. "The Centrality of Ethnography in the Study of Transnational Migration: Seeing the Wetland Instead of the Swamp". U *American Arrivals: Anthropology Engages the New Immigration*, ur. Nancy Foner. Santa Fe, NM: School of American Research, 99–128.
- HANNAM, Kevin, Mimi SELLER i John R. URRY. 2006. "Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings". *Mobilities* 1:1–22.
- LÖFGREN, Orvar. 1999. „The Nationalisation of Anxiety“. *Ethnologia Scandinavica* 29:5–28.
- MARCUS, George E. 1995. "Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography". *Annual Review of Anthropology* 24:95–117.
- POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Maja. 2001. "Povezati mjesta, izdržati udaljenost: Iskustva i implikacije transmigrantskih putovanja". *Narodna umjetnost* 38(2):11–31.
- POVRZANOVIĆ FRYKMAN Maja. 2008. "Migrants and Objects. Material practices of being and belonging in transnational social fields". Referat na 10. kongresu EASA-e, Ljubljana 26. – 30. kolovoza 2008.

Grga Frangeš

TRANSHUMATION AS TRANSNATIONALISM:
SHEEP HERDERS FROM ŠAR-PLANINA ON UČKA MOUNTAIN

The term transhumant cattle-breeding denotes a form of traditional living and economy occurring between several locations which, by its antiquity, by far surpasses the ideas of nation and transnationalism. By following the case of the family Maniani, sheepherders from Šar-planina who have moved to the desolated mountain of Učka, the article analyzes the way in which this ancient form of life has now been interpreted as having a transnational component. Data for this article have been collected on both the above mentioned localities, through extensive interviews with members of the family and their employees. The article is trying to answer the question on why has one village on Šar-planina become the starting point of migration to the Učka Mountain as well as the questions of the character and the motifs for the transnational existence of Maniani's.

Keywords: sheep-breeding, Šar-planina, transnational migrations, transhumant cattle-breeding, Učka

